

Δ Ι Δ Α Κ Τ Ι Κ Ε Σ Ε Ν Ο Τ Η Τ Ε Σ

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ (Ι)

ΚΛΕΙΩ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1η

ΤΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ I 1-5,6

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ³

- Να γνωρίσουν οι μαθητές τον τύπο του προοιμίου.
- Να εκτιμήσουν τη σημασία της προγραμματιστικής δήλωσης του ιστορικού για το περιεχόμενο και το σκοπό του έργου του.
- Να κατανοήσουν τη διάκριση ανάμεσα στις μυθικές και τις ιστορικές αιτίες.
- Να γνωρίσουν τον ορθολογισμό του Ηροδότου.
- Να εντοπίσουν και να κατανοήσουν τη θέση του ιστορικού σχετικά με την πορεία των ανθρωπινων πραγμάτων.
- Να γνωρίσουν την αφηγηματική τεχνική του Ηροδότου.

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΠΥΡΗΝΕΣ

Σκοπός και περιεχόμενο του έργου: κύριος άξονας και πλαίσιο.

Ο ορθολογισμός του Ηροδότου.

Μέθοδος: αναζήτηση αιτιών, απομυθοποίηση μύθων, αντικειμενικότητα, καθολικότητα εποπτείας και όχι θεώρηση από τη σκοπιά ενός λαού.

Η αστάθεια της ανθρώπινης ευδαιμονίας.

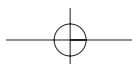
(Δευτερευόντως: η κυκλική αντίληψη της ιστορίας).

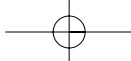
Αφηγηματική τεχνική: πλάγιος λόγος – μοτίβα παραμυθιού – (δευτερευόντως: ειρωνεία).

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ που συζητούνται στην ανάλυση του κειμένου
Ομοιότητα – διαφορά: Έλληνες- βάρβαροι, Ευρώπη- Ασία, ελεύθεροι πολίτες - φόρου υποτελείς.

Πολιτισμός: επιστήμη: εξέλιξη από το μύθο στο λόγο: ορθολογισμός – μέθοδος, αντίληψη ιστορίας ως γίνεσθαι και ως επιστήμης, σχέση ιστορίας – λογοτεχνίας.

3. Η ιεράρχηση και η επιλογή των στόχων είναι αρμοδιότητα του διδάσκοντος, ο οποίος γνωρίζει τις συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες, περιορισμούς και προϋποθέσεις της διδασκαλίας. Πρέπει όμως να έχει υπόψη του στον προγραμματισμό της διδασκαλίας όλους τους διδακτικούς στόχους, όπως και τους θεματικούς πυρήνες και τις διαθεματικές έννοιες, ώστε να τους καταναίμει και να τους ιεραρχήσει ανάλογα με τις ενότητες που θα επιλέξει να διδάξει. Κατ' ανάγκη κάποια θα διδαχτούν αναλυτικότερα και κάποια συνοπτικά.

Εξέλιξη – μεταβολή: αστάθεια της ανθρώπινης ευδαιμονίας και των ανθρωπίνων πραγμάτων.
Σύστημα: προοίμια, οργάνωση του λόγου από τον ιστορικό (το σύστημα σε άλλους τομείς του επιστητού, π.χ. πολιτικό σύστημα).

Χώρος – χρόνος: Ασία, Μ. Ασία- Ευρώπη, Ελλάδα.

ΔΟΜΗ

Μπορούν να διακρίνουν οι μαθητές με κάποια βοήθεια τις υποενότητες:

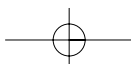
(1) κυρίως προοίμιο, (2) αιτίες της σύγκρουσης, (2α) μυθικές αιτίες: περσική και φοινικική εκδοχή, (2β) ιστορικές αιτίες, (3) Κροίσος.

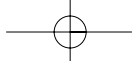
ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ – ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

- Από την προγραμματική εισαγωγική φράση του προοιμίου παίρνουμε ικανοποιητικά στοιχεία για την ταυτότητα του έργου. Τα προοίμια που δίνονται ως παράλληλα κείμενα έχουν στόχο να βοηθήσουν τους μαθητές να αντιληφθούν τη διαφορά από το προοίμιο του έπους στο προοίμιο του ιστορικού έργου, από τους λογογράφους στον Ηρόδοτο και από αυτόν στον Θουκυδίδη.
- Η ισότιμη μεταχείριση Ελλήνων και βαρβάρων εντάσσεται στην ομηρική κληρονομιά⁴ ο ιστορικός θεωρεί αυτονόητο ότι οι «βάρβαροι»⁴ επιτέλεσαν έργα θαυμαστά, όσο και οι Έλληνες, παρουσιάζεται αντικειμενικός από την αρχή της συγγραφής του. Επιπλέον έχει καθολική εποπτεία της σύγκρουσης. Δεν γράφει από τη σκοπιά ενός λαού.
- Οι μύθοι, τους οποίους επικαλούνται οι Πέρσες για να εξηγήσουν τη σύγκρουση, παρουσιάζονται από τον ιστορικό σαν γεγονότα, χωρίς το μυθικό τους περίβλημα. Αυτό δεν σημαίνει ότι τους αποδέχεται, αντίθετα κρατάει αποστάσεις (*έτσι λένε, λένε, δεν έρχομαι να μιλήσω γι' αυτά κτλ*) και εκθέτει τη δική του τεκμηριωμένη άποψη για την αιτία της σύγκρουσης: τον Κροίσο που υποδούλωσε τις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας. Στη μετάβαση αυτή από την προϊστορία στην ιστορία, από το μύθο στην πραγματικότητα, κρύβεται κάποια *ειρωνεία ή ειρωνικό χάσμα* (βλ. βιβλιογραφικά αναγνώσματα) ανάμεσα σ' αυτά που φαίνονται ή λέγονται (στα λεγόμενα των Περσών) και στην αντίληψη του ιστορικού για την πραγματικότητα. Η απόρριψη των μυθολογικών αιτιών της σύγκρουσης Ελλήνων και βαρβάρων και η αναζήτηση άλλων, που μπορούν να ελεγχθούν κριτικά, αποτελούν στοιχεία του **ορθολογισμού** του Ηρόδοτου, ο οποίος εντάσσεται στην ιωνική παράδοση.
- Η εκδοχή των Περσών ανήκει μεν στο χώρο του μύθου, αλλά πίσω από τους μύθους κρύβονται πραγματικά γεγονότα, όπως η επέκταση του φοινικικού εμπορίου στη Μεσόγειο, οι συγκρούσεις για αρπαγή αγαθών ή εκμετάλλευση πηγών πλούτου. Στο πλαίσιο αυτό η αρπαγή γυναικών ήταν μάλλον συνηθισμένο φαινόμενο. Το **μοτίβο**⁵ της *αρπαγής γυναικών* ανήκει στα μυθικά στοιχεία που χρησιμοποιεί ο ιστορικός (χωρίς και να τα αποδέχεται). Στις παραλλαγές του θέματος

4. Το γεγονός ότι η λέξη *Ελλήνων* προηγείται ίσως δείχνει ότι ο ιστορικός, χωρίς να το συνειδητοποιεί, προβάλλει την ελληνική καταγωγή του. Μία τουλάχιστον φορά χρησιμοποιεί το χαρακτηρισμό *βάρβαρος* και με μειωτική σημασία, στο I 60: «με δεδομένο ότι οι Έλληνες απ' τον παλιό καιρό έδειξαν πως διαφέρουν απ' τα βαρβαρικά έθνη, με το να είναι πιο εύστροφοι και περισσότερο απαλλαγμένοι από την απλοϊκή ηλιθιότητα». Βλ. How & Wells, τ. I, σ. 80.

5. Το στοιχείο ή θέμα καλλιτεχνικής δημιουργίας το οποίο επαναλαμβάνεται συχνά ακολουθώντας ορισμένο τυπικό. Στα παραμύθια ονομάζεται *μοτίβο* κυρίως η μικρότερη μονάδα θέματος που επαναλαμβάνεται στα παραμύθια όλων των λαών (π.χ. μοτίβο αποτελεί η φράση «μια φορά κι έναν καιρό» με την οποία αρχίζουν πολλά παραμύθια).

της αρπαγής γυναικών⁶, που συναντιέται σε λαούς της Ανατολής και της Δύσης, ανήκει ο μύθος για τους μνηστήρες της Πηνελόπης, η αρπαγή της γυναίκας του Διγενή στα ακριτικά τραγούδια κ.ά. Η αρπαγή –με ή χωρίς τη συγκατάθεση της νέας– αποτελεί θέμα πολλών δημοτικών τραγουδιών και παραμυθιών. Ήταν, όπως φαίνεται, στα πρώτα στάδια οργάνωσης κοινωνικού βίου, ένας τρόπος σύναψης γάμου, που συνδέεται είτε με τη διαδικασία της «δοκιμασίας» του υποψήφιου συζύγου είτε με άλλα έθιμα, η μελέτη των οποίων μας αποκαλύπτει πολλά για την οργάνωση των κοινωνιών αυτών.

- Στο τελευταίο μέρος του προοιμίου (I 5) ο ιστορικός υπόσχεται ότι θα μιλήσει «για μικρές και μεγάλες πόλεις» (πράγμα που θυμίζει το προοίμιο της *Οδύσσειας*: *πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω* και υπαινίσσεται τα ταξίδια του συγγραφέα) και διατυπώνει την άποψη ότι η «ανθρώπινη ευδαιμονία ... δε στέκει αμετακίνητη», ότι πόλεις που ήταν «μεγάλες παλιότερα, οι πιο πολλές τους έχουν γίνει μικρές». Αυτή η αντίληψη της **αστάθειας** της ανθρώπινης ευδαιμονίας και της **κυκλικής πορείας της ιστορίας** (βλ. βιβλιογραφικά αναγνώσματα) και της **ανθρώπινης μοίρας** θα δούμε ότι διατρέχει ολόκληρο το έργο του, αποτελώντας βασική ερμηνευτική γραμμή. Καθώς διατυπώνεται πληρέστερα σε άλλα σημεία του έργου του, εδώ μπορούμε απλώς να την θίξουμε.
- Ο ιστορικός τονίζει με έμφαση ότι οι ελληνικές πόλεις ήταν ελεύθερες πριν από τον Κροίσο. Θα δούμε στη συνέχεια του έργου του ότι η πραγμάτωση της ελευθερίας είναι για τον Ηρόδοτο κριτήριο αξιολόγησης ενός πολιτεύματος.
- Από το προοίμιο ήδη (και το κεφάλαιο I 6) φαίνεται ο κύριος άξονας και το πλαίσιο του έργου.
- Βασικό χαρακτηριστικό της συγγραφής του Ηροδότου – που θα επιβεβαιωθεί πληρέστερα στις επόμενες ενότητες – είναι η ποικιλία. Η αφηγηματική ικανότητά του είναι τέτοια που κάποιιοι μελετητές, ιδίως παλιότερα, να θεωρούν ότι το έργο του είναι λογοτεχνικό και όχι ιστορικό. Στην ενότητα αυτή μπορούμε να αντιληφθούμε τη ζωντάνια και την παραστατικότητα της αφήγησης, την περιγραφική ικανότητα του ιστορικού.
- Χαρακτηριστικό στοιχείο της αφηγηματικής τεχνικής του Ηροδότου είναι ο πλάγιος λόγος (με εξάρτηση από το «λένε») που χρησιμοποιεί για να δηλώσει έμμεσα τη διάστασή του με τα λεγόμενα.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Ηροδότου του Αλικαρνασσεά η έκθεση των ερευνών: η φράση λειτουργεί κατά κάποιον τρόπο ως τίτλος του έργου, ενώ δημιουργεί την εντύπωση ότι ο αφηγητής κρατάει κάποια απόσταση από τα πράγματα, μένει ουδέτερος σ' ό,τι παρουσιάζει.

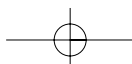
η έκθεση των ερευνών (*ιστορίας ἀπόδεξις*): η λέξη ιστορία στον Ηρόδοτο σημαίνει έρευνα και τα αποτελέσματα της έρευνας. Μία φορά όμως (VII 96.1) χρησιμοποιεί τη λέξη και με τη σημερινή της έννοια (*ἐς ἱστορίας λόγον*)⁷.

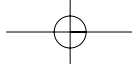
βαρβάρων: βλ. «επισημάνσεις».

όσα πραγμάτωσε - έργα - αιτία που πολέμησαν: με αυτά δηλώνεται το περιεχόμενο της *Ἱστορίας* που είναι: (α) οι πράξεις των ανθρώπων γενικά, (β) τα «έργα», στα οποία εντάσσει τα θαυμαστά

6. Βλ. How & Wells, τ. I, σ. 54, Γεώργ. Θ. Ζώρας, σ. 39, Μ. Γ. Μεραλής, 1999, σ. 125 κ.ε.

7. Βλ. How & Wells, τ. II, σ. 163.

επιτεύγματα σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας (αλλά επίσης τα παράξενα και αξιοθαύμαστα της φύσης), και τα πολεμικά κατορθώματα, πολεμικές συγκρούσεις και γεγονότα, (γ) η διερεύνηση των αιτιών⁸ της σύγκρουσης Ελλήνων - βαρβάρων.

Ξεθωριάσουν – μείνουν στην αφάνεια: μπορούμε να διακρίνουμε, πίσω από την επιθυμία του ιστορικού να διατηρήσει τη μνήμη των έργων, την ιδέα της υστεροφημίας που γνωρίζουμε και από τον Όμηρο. Ο ιστορικός με το έργο του σώζει την υστεροφημία άλλων άμεσα - και έμμεσα του εαυτού του ως ιστορικού.

Φοίνικες (1): εγκαταστάθηκαν στην περιοχή από τα μέσα περίπου της 3ης χιλιετίας και κυριάρχησαν στη Μεσόγειο μάλλον μετά την παρακμή των Μυκηναίων μέχρι και τον 8ο αιώνα.

Ασσυρίας (1): ο Ηρόδοτος με το όνομα Ασσυρία δηλώνει την περιοχή μεταξύ Ιρανικού οροπεδίου, Αρμενίας και ερήμου. Στον *Ασσυριο λόγο* περιλαμβάνεται και το κράτος των Βαβυλωνίων, σύγχυση που οφείλεται – εκτός από την ελλιπή γνώση του Ηροδότου – στα κοινά σημεία των δύο βασιλείων (ταύτιση θρησκείας και πολιτισμού) και στο γεγονός ότι η Βαβυλώνα ήταν συχνά υποτελής στη Νινευί.

έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους (1): η σκηνή πολύ παραστατική με τις λεπτομέρειές της και ταυτόχρονα διαφωτιστική για την επέκταση του εμπορίου των Φοινίκων. Παρόμοια σκηνή στην *Οδύσσεια* (διήγηση του Εύμαιου: σ 415 κε.).

Ιώ (2): ο Ηρόδοτος δεν ακολουθεί την παραλλαγή που ήταν διαδεδομένη στην Ελλάδα· άλλωστε δεν αφηγείται το μύθο, αλλά τον ορθολογικοποιεί: αντικαθιστά τις υπερφυσικές, μυθικές εξηγήσεις, με λογικές και τα θαυμαστά στοιχεία με κοινότοπα γεγονότα: η Ιώ πηγαίνει στην Αίγυπτο, επειδή την άρπαξαν οι Φοίνικες και όχι επειδή την καταδίωκε η Ήρα κτλ. Παρόμοια στο II 57 εξηγεί γιατί οι ιέρειες του μαντείου της Δωδώνης ονομάζονταν «πέλειαι» - περισσότερες⁹.

ΑΞΟΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ για τις ερωτήσεις του β.τ.Μ.

Αρκούν όσα αναφέρονται προηγουμένως και τα βιβλιογραφικά αναγνώσματα που ακολουθούν για τη σύγκριση των προοιμίων τα ζητούμενα και αναμενόμενα από τους μαθητές της Α΄ Γυμνασίου είναι βεβαίως στοιχειώδη: να προσέξουν την αναφορά του ονόματος, την πτώση του ονόματος στο αρχαίο κείμενο, τα πρόσωπα των ρημάτων, το θέμα του έργου.

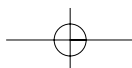
Θα μπορούσε ο διδάσκων να δώσει και μία άλλη μετάφραση του (κυρίως) προοιμίου, ή να διευκρινίσει ορισμένα σημεία και από άλλη μετάφραση. Δίνουμε τη μετάφραση του Δ.Ν. Μαρωνίτη:

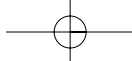
«Ο Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό εκθέτει εδώ τις έρευνές του, για να μην ξεθωριάσει με τα χρόνια ό,τι έγινε από τους ανθρώπους, μήτε έργα μεγάλα και θαυμαστά, πραγματοποιημένα άλλα από τους Έλληνες και άλλα από τους βαρβάρους, να σβήσουν άδοξα· ιδιαίτερα γίνεται λόγος για την αιτία που αυτοί πολέμησαν μεταξύ τους¹⁰».

8. Βέβαια η διερεύνηση του Ηροδότου δεν είναι απαλλαγμένη από εξωλογικά στοιχεία, όπως θεός, μοίρα κτλ. Αυτό τον διαφοροποιεί π.χ. από τον Θουκυδίδη και γενικά την αυστηρά επιστημονική ιστοριογραφία (δηλ. την ιστοριογραφία που στηρίζεται μόνο σε εξηγήσεις, σχέσεις αιτιότητας που μπορούν να γίνουν κατανοητές με τη λογική και αποκλείουν την παρέμβαση του θείου κτλ).

9. Βλ. How & Wells, τ. I, σ. 54. Ο μύθος της Ιώς στον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου. Το κεφ. II 57 δεν περιλαμβάνεται στο βιβλίο του μαθητή.

10. Δ.Ν. Μαρωνίτης, 1964, σ. 143.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο προοίμιο χρησιμοποιεί ο Ηρόδοτος πλάγιο λόγο (βρίσκουμε πολλές φορές το ρήμα «λένε», ενώ άλλες εννοείται και μένει μόνο το «πως»). Αυτή η χρήση του πλάγιου λόγου είναι ένα στοιχείο της μεθόδου του ιστορικού. Να συγκεντρώσετε όλα τα στοιχεία του προοιμίου που προσδιορίζουν τη μέθοδό του. Να τα συμπληρώσετε αργότερα, τουλάχιστον μετά τη διδασκαλία του Ι βιβλίου, και να τα παρουσιάσετε.
2. Ο Ηρόδοτος δεν γράφει από τη σκοπιά ενός λαού ή μιας ομάδας, αλλά από καθολική σκοπιά. Σε ποια σημεία επιβεβαιώνεται η άποψη αυτή;
3. Στην *Οδύσσεια* (ο 415 κε.) ο Εύμαιος αφηγείται μια ιστορία για τους Φοίνικες παρόμοια με αυτή του Ηρόδοτου. Να περιγράψετε τις δύο σκηνές ή να γράψετε ένα σύντομο κείμενο για τους Φοίνικες, όπως παρουσιάζονται από τον Όμηρο και τον Ηρόδοτο. (Οι δύο στίχοι 415-417 δίνονται και στο β.τ.Μ.).

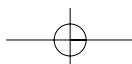
Οδύσσεια, ο 415- 430

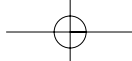
τότε ήρθαν Φοίνικες θαλασσοξακουσμένοι
κλέφτες, παιγνίδια φέροντας χιλιάδες στο καράβι.
Στο σπίτι του πατέρα μου μια Φοινικιώτισσα ήταν
όμορφη, μεγαλόσωμη και στις δουλειές τεχνίτρα.
Κι' εκείνη την ξελόγιασαν οι Φοίνικες οι πλάνοι
και κάποιος, εκεί πόπλυνε κοντά στο τρεχαντήρι,
πρώτος μαζί της πλάγιασε στο στρώμα της αγάπης,
που τα μυαλά των θηλυκών τα κάνει αυτό να στρίψουν
κι ας είναι πρώτα φρόνιμα. Τη ρώτησε κατόπι
ποια νάτανε η πατρίδα της και πώς τη λεν την ίδια,
κι' εκείνη του φανέρωσε το πατρικό μου σπίτι·
«παινιέμαι απ' την πολύχαλκη πως είμαι τη Σιδώνα,
κόρη του Αρύβαντα, με βιος που μετρημό δεν είχε.
Όμως Ταφιώτες μ' άρπαξαν κουρσάροι, ενώ γυρνούσα
απ' το χωράφι και σ' αυτού του ανθρώπου εδώ το σπίτι
μ' έφεραν και μ' αγόρασε με βιός όσο ζητούσαν».

Μετάφραση: Ζήσιμος Σίδερης

4. Χρησιμοποιώντας ένα χάρτη της εποχής των αποικισμών και ένα σύγχρονο χάρτη, να εντοπίσετε πού κατοικούσαν τα έθνη που αναφέρει ο Ηρόδοτος στο προοίμιό του και ποια σύγχρονα κράτη αντιστοιχούν στις αρχαίες χώρες. Να συζητήσετε στην τάξη τις παρατηρήσεις σας. (Ενδεικτικές διαθεματικές έννοιες: **χώρος-χρόνος**).

Σημείωση για την 1η συμπληρωματική ερώτηση: Μπορούν να χωρίσουν οι μαθητές το μισό τετραδίο σε θέματα (ελευθερία, *ύβρις*, κυκλική αντίληψη ιστορίας κτλ.), αφήνοντας ένα-δύο φύλλα για κάθε θέμα, ανάλογα με το πώς τους εξυπηρετεί να σημειώνουν. Σε κάθε ενότητα θα σημειώνουν τα στοιχεία που αναπτύσσονται για ένα θέμα είτε απλώς ως παραπομπές είτε με αναγραφή του χωρίου ή και με κάποιο σχόλιο. Το «Ευρετήριο» του βιβλίου τους θα είναι χρήσιμο για την εργασία αυτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

1. Τα θεματικά κέντρα της *Ιστορίας*

Το βασικό θεματικό κέντρο της *Ιστορίας* του Ηροδότου είναι η σύγκριση ανάμεσα στους δύο κόσμους: τον ελληνικό και το βαρβαρικό, με στόχο τη διάσωση των μεγάλων και θαυμαστών έργων και των Ελλήνων και των βαρβάρων. Μέσα στο γενικό αυτό πλαίσιο και με βάση τη μεθοδολογική αρχή της αιτιοκρατικής ερμηνείας ξανοίγεται στην ιστόρηση του κόσμου της εποχής του.

Το πρώτο αξιολογικό θεματικό κέντρο που διαχέεται σ' ολόκληρο το έργο του είναι η παρουσία της θεότητας και η παρεμβολή της στ' ανθρώπινα. Μ' όλες τις γνώσεις «συγκριτικής θρησκευολογίας» που απόκτησε ο Ηρόδοτος, δεν συζητεί, ούτε δέχεται αντιλογίες για ό,τι αφορά τη θεότητα – ανήκει στο κλίμα της προκλασικής εποχής πιο πολύ το έργο. Η θεότητα παρεμβαίνει για ν' αποκαταστήσει την ηθική τάξη, αν διασαλεύτηκε, αλλά και στις περιπτώσεις της υπέρβασης, όταν δηλ. κάποιος ξεπερνάει το μέτρο (ύβρις), ακολουθεί η αγανάκτηση (νέμεσις) ή ο φθόνος και η τιμωρία (τίσις). Σε τρία σημεία του έργου του ονομάζει ο Ηρόδοτος το θείο «φθονερόν». Κλασικό παράδειγμα τα ιστορικά του Κροίσου.

Το δεύτερο θεματικό κέντρο είναι η ιδέα του μέτρου, καθαρά ελληνική αρετή, σ' αντίθεση με την ανατολική χλιδή και μαλθακότητα.

Το τρίτο, η ελευθερία του ατόμου, που σημαίνει μορφή ζωής τέτοια, που επιτρέπει στο άτομο ν' αναπτύξει όλες τις πνευματικές και ηθικές του δυνάμεις. Την αντιθέτει καθαρά προς την ανατολίτικη νοοτροπία (Ζ, 135).

Τέλος, στόχος ανυποχώρητος είναι ο άνθρωπος κι η μοίρα του, δηλαδή το μερδικό του από τη ζωή ετούτη.

K.N. Παπανικολάου, σσ. 176- 177 (οι υπογραμμίσεις δικές μας)

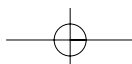
2. Σύγκριση προοιμίων

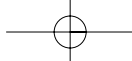
[...] Μέσα σε μια περίοδο με πολύπλοκη συντακτική δομή μαθαίνουμε το όνομα του συγγραφέα, την καταγωγή του, τη φύση του έργου και τις προθέσεις του. Η σύνταξη είναι τριτοπρόσωπη και αντικειμενική – πόσο διαφορετικό, υποκειμενικό τόνο αναδίνει το προοίμιο του Εκαταίου στις *Γενεαλογίες* του με την έξαρση του πρώτου προσώπου (=τάδε λέγω): το όνομα του συγγραφέα ακούγεται σε γενική πτώση (σε ονομαστική αντίθετα – κατά το πρότυπο του Εκαταίου:– βρίσκεται το όνομα του συγγραφέα στο προοίμιο του Θουκυδίδη: *Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξινέγραψε*). Στον Ηρόδοτο υποκείμενο της περιόδου είναι το *ἱστορίας ἀπόδεξις*, αυτή αποτελεί το περιεχόμενο του έργου και αυτή εξαιρείται. Σε αντίθεση με το έπος, όπου το μυθολογικό υλικό προσφέρεται με των Μουσών την έμπνευση, εδώ έχουμε την λέξη *ἱστορίη*: το έργο είναι καρπός προσωπικής έρευνας και αυτοψίας ή αυτηκοΐας: το νέο πνεύμα της ιωνικής λογογραφίας δίνει το παρόν. Όμως στη διμελή πρόταση, που ακολουθεί αμέσως μετά την κύρια ονομαστική πρόταση και προβάλλει τη σκοπιμότητα του έργου, ο Ηρόδοτος στρέφει την πλάτη στον γεωγράφο Εκαταίο και επιστρέφει, από νέο φυσικά δρόμο, στο ήθος των ομηρικών επών: οι πράξεις των ανθρώπων, τα έργα τους (βαρβαρικά και ελληνικά) ενδιαφέρουν. Εφόσον είναι άξια του κλέους, δεν πρέπει να σβήσουν. Στο κέντρο της περιφέρειας λοιπόν ο άνθρωπος, όχι η εθνογραφία και η γεωγραφία – διαφορά προς τον γεωγράφο Εκαταίο. [...]

Δ.Ν. Μαρωνίτης, 1964, σσ. 41- 42

3. Κυκλική αντίληψη της ιστορίας και της ανθρώπινης μοίρας

Η αντίληψη αυτή του Ηροδότου για την κυκλική πορεία της ιστορίας και της ανθρώπινης μοίρας

αποτελεί μια βασική ερμηνευτική μήτρα, που επιβεβαιώνεται στα μέρη και στο σύνολο του έργου. Έτσι με αφετηρία ένα σημείο στην περιφέρεια του κύκλου ζωής προσώπων και εθνών ο ιστορικός παρακολουθεί και περιγράφει το ανοδικό τόξο της πορείας τους ως το ανώτατο σημείο της ακμής- ύβρη, καθώς και τη ραγδαία καταστροφή - τιμωρία (τίση) που αναπόφευκτα ακολουθεί. Με τον τρόπο αυτό καθένας από τους βασιλιάδες της Ανατολής διαγράφει, με τα έργα και τη μοίρα του, ένα δικό του κύκλο ζωής, που περιέχει αρχή, ακμή και πώση, ενώ ταυτόχρονα οι μικρότεροι αυτοί κύκλοι των Περσών βασιλιάδων συναποτελούν τη μεγάλη περιφέρεια της ανοδικής και καθοδικής πορείας του περσικού έθνους, που με αφετηρία τον Κύρο προχωρεί στον Καμβύση, φτάνει στη μεγάλη ακμή του με το Δαρείο, για να καταλήξει στην καταστροφή με τον Ξέρξη. Την ίδια κυκλική πορεία διαγράφουν και πολλοί άλλοι Έλληνες και Πέρσες επιφανείς, όπως π.χ. οι Κυψελίδες, οι Πεισιστρατίδες, ο Πολυκράτης, ο Μιλτιάδης, ο Μαρδόنيος κ.α.

Σοφ. Μαρκιανός, σσ. 37- 38

4. Ειρωνεία

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της αφηγηματικής τέχνης είναι η ειρωνεία, με την οποία επιδιώκεται να δημιουργηθεί μια διάσταση (ειρωνικό χάσμα) ανάμεσα στα «φαινόμενα» ή τα «λεγόμενα» και στην «πραγματικότητα» και να δηλωθεί η έντονη δυσπιστία του ιστορικού, ή και η διαφωνία του, προς αυτά που φαίνονται ή λέγονται αλλά που δεν είναι σύμφωνα με τη δική του αντίληψη για την πραγματικότητα. Ένα τέτοιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα βρίσκεται στα προλογικά κεφάλαια του έργου (1.1.5), όπου ο Ηρόδοτος, αφού εκθέτει τα λεγόμενα από τους Πέρσες λογίους, ότι δηλαδή η αιτία της έχθρας μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων υπήρξαν οι αρπαγές γυναικών, παραθέτει το επεξηγηματικό σχόλιο, κατά το οποίο «εί μη αὐταὶ ἐβούλοντο, οὐκ ἂν ἠρπάζοντο», δημιουργώντας έτσι, με την προβολή της «πραγματικότητας», το δεύτερο πόλο της ειρωνικής διάστασης και αμφισβητώντας την ίδια την ουσία των ισχυρισμών τους.

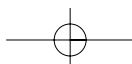
Σοφ. Μαρκιανός, σ. 100

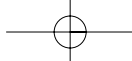
ΕΝΟΤΗΤΑ 2η

ΚΡΟΙΣΟΣ ΚΑΙ ΣΟΛΩΝ Ι 29-33

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- Να κατανοήσουν οι μαθητές τις αντιλήψεις που εκφράζει καθένας από τους δύο πρωταγωνιστές της ιστορίας και τις αξίες που υποστηρίζει.
- Να εκτιμήσουν τις αξίες αυτές ως στοιχεία αντιπροσωπευτικά για τον κόσμο που καθένας εκφράζει και να προσεγγίσουν τη σχέση (διαφορά – ομοιότητα) Ασίας - Ευρώπης.
- Να κατανοήσουν τις έννοιες της ύβρεως, του φθονερού θείου και του μέτρου.
- Να εκτιμήσουν τη στάση και το ήθος καθενός από τους δύο ήρωες.
- Να κατανοήσουν τη θέση και το ρόλο της νουβέλας στην ιστορική αφήγηση.
- Να γνωρίσουν το ρόλο του «σοφού συμβούλου» στην ηροδότεια αφήγηση.

- Να εκτιμήσουν την αφηγηματική και λογοτεχνική δεινότητα του ιστορικού και ιδίως την αξία της δραματοποίησης της αφήγησης.

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΠΥΡΗΝΕΣ

Το περιεχόμενο της ανθρώπινης ευδαιμονίας.

Η αστάθεια της ανθρώπινης ευδαιμονίας.

Η αντίθεση Κροίσου – Σόλωνα ως αντίθεση δύο κόσμων.

Η ύβρις – το μέτρο – το φθονερό θείο.

Η δραματοποίηση της αφήγησης.

Νουβέλα – αφηγηματικό μοτίβο - ιστορική αναδρομή¹¹.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Ομοιότητα- διαφορά: ελληνικός και βαρβαρικός κόσμος, μέτρο-ύβρις.

Πολιτισμός: αντιλήψεις για το θείο, τον άνθρωπο και τη μοίρα, ευτυχία.

Μεταβολή: αστάθεια ανθρώπινων πραγμάτων.

Άτομο – σύνολο: ο Κροίσος και τα παραδείγματα του Σόλωνα.

ΔΟΜΗ

Μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να διακρίνουν: εισαγωγή I 29, κύριο μέρος I 30- 32, επίλογος I 33.

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ- ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

- Η συνομιλία Σόλωνα και Κροίσου ανήκει στον τύπο του ηροδότειου λόγου που οι μελετητές του ονόμασαν «**νουβέλα**»¹². Κατά τη διάκριση του Δ.Ν. Μαρωνίτη, η νουβέλα ανήκει στον παραδειγματικό τύπο λόγου¹³, τον οποίο ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί για να σχολιάσει και να ερμηνεύσει τα ιστορικά δρώμενα, να περιγράψει τις αντιλήψεις, τις δοξασίες και τις νοοτροπίες ατόμων, ομάδων και εθνών που αποτελούν σημαντικούς παράγοντες του ιστορικού γίνεσθαι ή για να παρουσιάσει με τρόπο παραστατικό και εύληπτο απόψεις δικές του ή άλλων συνομιλητών για διάφορα ζητήματα¹⁴.
- Οι νουβέλες διακρίνονται για το έντονο παραμυθικό ύφος και το δραματικό ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα τους. Στη νουβέλα Σόλωνα- Κροίσου μπορούμε να διακρίνουμε χαρακτηριστικά **μοτίβα** με λαϊκά - παραμυθικά στοιχεία¹⁵, όπως ότι πριν από το θάνατο δεν μπορούμε να εκφράζουμε γνώμη για κανέναν (βλ. «Συμπληρωματικά παράλληλα κείμενα»). Σήμερα συναντάμε το ίδιο θέμα σε πολλές παροιμίες: «α δε φας, μη μακαρίσεις», «πίσω έχει η αγλάδα την ουρά» κ.α. Ένα άλλο μο-

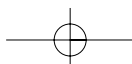
11. Οι όροι εξηγούνται στο βιβλίο του μαθητή. Περισσότερα στις «Επισημάνσεις» και τα «Βιβλιογραφικά αναγνώσματα».

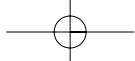
12. Βλ. Α. Lesky, σ. 450.

13. Ο Δ.Ν. Μαρωνίτης (1987, σ. 15) πρότεινε μια βασική διακλάδωση του ηροδότειου λόγου σε πραγματολογικό και παραδειγματικό. Πρακτολογικό εκεί όπου ο ιστορικός αναλαμβάνει προπάντων τον πληροφοριακό και περιγραφικό του ρόλο, παραδειγματικό εκεί όπου επιχειρεί να ερμηνεύσει τα κάθε λογής δρώμενα της έκθεσής του για να συντάξει την προσωπική του θεωρία. Η συνομιλία Σόλωνα- Κροίσου, τόσο από άποψη περιεχομένου όσο και από άποψη μορφής, τοποθετείται στα όρια πραγματολογικού και παραδειγματικού λόγου.

14. Βλ. Σ. Μαρκιανός, σσ. 93- 94.

15. Βλ. Μ. Γ. Μερζαλής, 1980, σσ. 23- 32.

τίβο είναι ο θάνατος μέσα στον ύπνο¹⁶, που συναντάμε στον Ησίοδο (βλ. «Συμπληρωματικά παραλλάγματα κείμενα»), στον Πλούταρχο, όπου ο Τροφώνιος και ο Αγαμήδης ανταμείβονται από τον Απόλλωνα, για την ανέγερση του ναού στους Δελφούς, με θάνατο μέσα στον ύπνο μετά από γιορτή¹⁷. Άλλο στοιχείο παραμυθιού στη νουβέλα είναι η τριπλή επανάληψη που προκαλεί τη *δείνωση* (τρεις ερωτήσεις – απαντήσεις).

- Στη συγκεκριμένη νουβέλα πρωταγωνιστούν ιστορικά πρόσωπα (Κροίσος - Σόλων), αλλά ο ίδιος ο διάλογος δεν μπορεί να έγινε, τουλάχιστον τότε που τον προσδιορίζει χρονικά ο Ηρόδοτος, αφού ο Σόλων (640- 560 π.Χ.) ολοκλήρωσε το νομοθετικό του έργο το 594 ή 591, ενώ ο Κροίσος ανέβηκε στο θρόνο το 560 ή και αργότερα. Πρόθεση όμως του ιστορικού δεν ήταν να παρουσιάσει ιστορικά γεγονότα, αλλά στηριγμένος στην προφορική παράδοση για το διάλογο (βλ. Πλουτάρχου *Σόλων*, κεφ. 27), να παρουσιάσει την αντιπαράθεση του ασιατικού και ελληνικού κόσμου. Η επίσκεψη του Σόλωνα εντάσσεται στην παράδοση της επίσκεψης σοφών σε βασιλικά ανάκτορα (I 27, IV 76, V 95)¹⁸.
- Μέσα από την αντιπαράθεση Σόλωνα - Κροίσου φαίνεται η αντιπαράθεση της ελληνικής και της ασιατικής αντίληψης της ευδαιμονίας¹⁹. *Η αστάθεια της ευδαιμονίας που είχε εξαγγελθεί στο 1.5.4 ως γενική ερμηνευτική γραμμή αποδίδεται εδώ στο φθόνο των θεών και την καθημερινή μεταβολή της τύχης*. Οτιδήποτε παραβιάζει τη φυσική τάξη, την ηθική τάξη, το αποδίδει ο Ηρόδοτος στο «φθόνο των θεών», που είναι οι προστάτες της τάξης· διαφορετικά δεν θα υπήρχε κυριολεκτικά «κόσμος», δηλαδή τάξη. Βασικό στοιχείο του θέματος αποτελεί ο πλούτος και η σημασία του (διαφορετική για τον καθένα από τους δύο συνομιλητές). Στο πρωτότυπο κείμενο ακόμα και οι λέξεις που χρησιμοποιεί καθένας από τους δύο ήρωες για την ευδαιμονία είναι ενδεικτικές της αντίληψης που έχει γι' αυτήν. Στο μεταφρασμένο κείμενο η διαφορά φαίνεται μόνο από το περιεχόμενο της συζήτησης: ο Κροίσος δύο στοιχεία κρίνει επαρκή και αναγκαία για την ευτυχία: τον πλούτο - κυρίως- και τη δύναμη που του δίνει η βασιλική εξουσία. Αντίθετα για τον Σόλωνα δεν μπορεί κανείς να χαρακτηριστεί ευτυχισμένος πριν από το τέλος του· έπειτα η ευτυχία του πολίτη δεν μπορεί να εννοηθεί ανεξάρτητα από την ευτυχία της πόλης και τη συγκατάθεση και επικύρωση του θεού²⁰, που θα επισφραγίσει την ευτυχισμένη ζωή με ένα καλό τέλος. Αποφασιστικό ρόλο στη διατήρηση ή την ανατροπή της ευδαιμονίας παίζει και η «τύχη», της οποίας η δράση μπορεί να συμπίπτει, χωρίς όμως να ταυτίζεται, με αυτή των θεών²¹.
- Η **δραματοποίηση** της αφήγησης –οι πραγματικοί ή πλασματικοί λόγοι και διάλογοι που αποδίδει ο Ηρόδοτος στα διάφορα πρόσωπα των ιστοριών του– είναι το πιο χαρακτηριστικό μορφολογικό στοιχείο του έργου του. Την τεχνική αυτή υιοθετεί και ο Θουκυδίδης, ο οποίος όμως μας πληροφορεί με ποιο τρόπο έχει συνθέσει τους λόγους αυτούς. Ο Ηρόδοτος δεν μας πληροφορεί αλλά προφανώς, όπως και ο Θουκυδίδης, τους έχει συνθέσει από όσα άκουσε να λέγονται και όσα θεώρησε ότι ταίριαζαν σε κάθε περίπτωση²². Για να κατανοήσουμε τη σημασία του δραματοποιημένου λόγου, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι τα κείμενα αυτά γράφονταν για να απαγγέλλονται και να ακούγονται.
- **Θέση και ρόλος** της νουβέλας στην *Ιστορίη* του Ηροδότου: δίνει προγραμματικά και συνοπτικά

16. Κατά τον Μ.Γ. Μερακλή είναι παλιό ευχαιτικό μοτίβο (βλ. ό.π., σ. 26, όπου και άλλα μοτίβα από την ίδια νουβέλα).

17. Πλούταρχος, *Παραμυθικός προς Απολλώνιον* 109 A 1-8. Ο μύθος από τον Πίνδαρο (απ. 2).

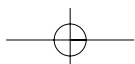
18. Βλ. I.N. Περυσινάκης, σ. 113.

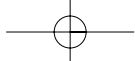
19. Βλ. Σ. Μαρκιανός, σσ. 62- 65.

20. Βλ. Δ.Ν. Μαρωνίτης, 1987, σ. 17.

21. Βλ. Σ. Μαρκιανός, σσ. 38- 40, I.N. Περυσινάκης, σ. 113.

22. Βλ. Σ. Μαρκιανός, σ. 92 κ.ε.

την αντίθεση των δύο κόσμων, ασιατικού και ελληνικού, η σύγκρουση των οποίων είναι το θέμα της *Ιστορίας* του Ηροδότου. Πριν συγκρουστούν στο πεδίο της μάχης συγκρούονται ιδεολογικά και καθεμία πλευρά παρουσιάζει τις αξίες της. Η νουβέλα συμβάλλει έμμεσα στην ερμηνεία της σύγκρουσης και την κατανόηση της έκβασής της (διαφορά κοσμοθεωρίας, ύβρη) και άμεσα στη διερεύνηση της νοοτροπίας και της ιδεολογίας του Κροίσου, ο οποίος παρουσιάζει διπλό ενδιαφέρον: γιατί είναι αίτιος της σύγκρουσης Ελλήνων - Περσών (σύμφωνα με τον Ηροδότο), αλλά και γιατί η δική του τραγωδία προδιαγράφει και την τραγωδία καθενός από τους Πέρσες βασιλείς.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Σάρδεις (29): βρίσκονταν στην πεδιάδα του Πακτωλού και τη βόρεια πλαγιά του όρους Τμώλος, ανατολικά της Σμύρνης. Πρωτεύουσα των Λυδών ως το 546 π.Χ., πέρασαν έπειτα στην κυριαρχία των Περσών, αργότερα στην κυριαρχία του Αλεξάνδρου, των Ρωμαίων, των Οσμανιδών Τούρκων. Καταστράφηκαν από τον Ταμερλάνο το 1402.

όλοι οι άλλοι σοφοί από την Ελλάδα ... (29): κατά μία εκδοχή (του Εφόρου, όπως την αναφέρει ο Διογένης ο Λαέρτιος 1.1.40), στην αυλή του Κροίσου συναντήθηκαν οι «επτά σοφοί» (με εξαίρεση τον Θαλή τον Μιλήσιο). Ο Ηρόδοτος όμως είτε αγνοεί αυτό το μύθο είτε παραλλάσσει συνειδητά την παράδοση²³. Ο Πίνδαρος στον *Α΄ Πυθιονίκο* παρουσιάζει όλους τους σοφούς στην αυλή του Κροίσου. Οι «επτά σοφοί» ήταν: Σόλων ο Αθηναίος, Θαλής ο Μιλήσιος, Περίανδρος ο Κορίνθιος, Βίας ο Πριηνεύς, Χίλων ο Λακεδαιμόνιος, Πιττακός ο Μυτιληναίος και Κλεόβουλος ο Ρόδιος. Σ' αυτούς αποδίδονται γνωμικά γνωστά ως σήμερα. Το κύρος τους ήταν μεγάλο, γι' αυτό και η συμπεριφορά του Κροίσου προς τον Σόλωνα ήταν προσβλητική. Για τον Σόλωνα και τη νομοθεσία του οι μαθητές έχουν διδαχτεί στο μάθημα της Ιστορίας, διαφορετικά πρέπει να δοθούν ορισμένα στοιχεία.

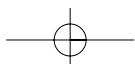
είχαν δεθεί με μεγάλους όρκους (29): ο Πλούταρχος (*Λυκούργος*, 29, 2, 1-29, 5.1) διασώζει την παράδοση σύμφωνα με την οποία οι Σπαρτιάτες υποσχέθηκαν στον Λυκούργο με όρκο ότι δεν θα αλλάξουν τους νόμους του, ώσπου να επιστρέψει στη Σπάρτη από τους Δελφούς. Εκείνος, όταν βεβαιώθηκε από το μαντείο ότι η Σπάρτη θα μεγαλοουργούσε, αν τηρούσε τους νόμους, αυτοκτόνησε. Το **στάδιο (31):** εκτός από μέτρο μήκους ήταν το αγώνισμα του δρόμου (μήκους 1 σταδίου), και ο χώρος (μήκους 1 σταδίου) μέσα στο *γυμνάσιο* (γυμναστήριο) ή χωριστά από αυτό, που προοριζόταν για τους δρομείς.

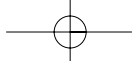
φθονερό θείο - καλό τέλος (32): και σήμερα φράσεις όπως «σε καλό σου» (όταν κάποιος γελάει πολύ) ή «πρώτα ο Θεός» ή «να λες πρώτα δόξα σοι ο Θεός», που έχουν τη ρίζα τους σε πανάρχαιες μαγικές αντιλήψεις, δείχνουν κάποιο (ασυνείδητο) φόβο που προκαλεί η επίγνωση της αστάθειας των ανθρώπινων πραγμάτων, ή φόβο μήπως η ευτυχία προκαλέσει το φθόνο, το «κακό μάτι» του άλλου ή κάποιας ανώτερης δύναμης· και ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης δεν αγαπά τους υπερηφάνους (*ὕπερηφάνοις ἀντιτάσσεται*) και ο χριστιανικός Θεός υπενθυμίζει «ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται».

ΛΕΞΟΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ για τις ερωτήσεις του β.τ.Μ.

Όσα αναφέρονται στις επισημάνσεις και στα βιβλιογραφικά αναγνώσματα αρκούν για την επεξεργασία των ερωτήσεων.

23. Βλ. How & Wells τ. Ι, σ. 66, Δ.Ν. Μαρωνίτης, 1964, σ. 368.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συζητήσετε τη θέση του διαλόγου Σόλωνα- Κροίσου στο έργο του Ηροδότου: τη σχέση της με τον κύριο άξονα του έργου και το λόγο για τον οποίο προτάσσεται. Να διατυπώσετε το συμπέρασμα σας σε μία πρόταση που θα μπορούσε να αποτελεί τον τίτλο της ενότητας.
2. α) Ποιες σύγχρονες επιστήμες μελετούν τα πεδία στα οποία αναφέρεται η συζήτηση Σόλωνα - Κροίσου; β) Ιεραρχήστε τις έννοιες που διαχέονται στο κείμενο με κριτήρια της δικής μας εποχής.
3. Να γράψετε τα στοιχεία που συνιστούν την ευτυχία για τους ανθρώπους του χρυσού γένους στον Ησιόδο («Συμπληρωματικό παράλληλο κείμενο» 1) και να σημειώσετε αυτά που συμπίπτουν με όσα αναφέρει ο Σόλων.
4. Στα «Συμπληρωματικά παράλληλα κείμενα» 2 και 3 βρίσκουμε αντιλήψεις όμοιες με του Ηροδότου. Τι μας αποκαλύπτουν για την κοινωνία της εποχής τους και ποια θέση έχουν στη δική μας κοινωνία;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ησιόδος, *Έργα και Ημέρες*, στ. 109-119

Πρώτα-πρώτα τη χρυσή γενιά των λιγδύων των ανθρώπων έπλασαν οι αθάνατοι που τα Ολύμπι' ανάχτορα κατέχουν. Υπάρξανε αυτοί την εποχή που βασίλευε στα ουράνια ο Κρόνος. Εξούσανε καθώς θεοί, με την ψυχήν απείραχτη και βάσανα δεν είχανε και μόχτο δεν εξέραν' μήτε τα μαύρα γερατειά τους βρίσκανε, μα παλικάρια πάντα στα ποδάρια και στα χέρια τους, χαίρονταν σε συμπόσια γιορτινά κι απ' τα κακά όλα απέξω' και πέθαιναν σα να' γερναν σ' ύπνο γλυκό. Γύρω τους όλα τα καλά: η ζωοδότρα η γη αυτοφύτρωτο καρπόν ανάδινε, πολλή και μπόλικη σοδειά: κι εκείνοι πρόοι κι ειρηνικοί μέσα στα μύρια τα καλά χαιρόνταν τα έργατά τους. [...]

Μετάφραση: Παν. Λεκατσάς

2. Σοφοκλής, *Τραχίνιες* (στ. 1-3)

(Δηιάνειρα)

«είναι ένας λόγος που γυρνά στον κόσμο
απ' τα παλιά τα χρόνια: πως δεν είναι
να ξέρεις για κανένα, πριν πεθάνει,
αν του ήταν ή καλή ή κακή η ζωή του».

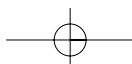
Μετάφραση: Ι. Γρυπάρης

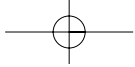
3. Σοφοκλής, *Οιδίπους Τύραννος* (στ. 1524- 1530)

«Πολίτες της πατρίδας μου της Θήβας
κοιτάξτε τον Οιδίποδα,
των αινιγμάτων γνώριζε τη λύση,
μακρόθυμος και παντοδύναμος κυβέρησε,
τον ζήλεψαν πολλοί: τον φθόνησαν πολλοί:
δίνη δεινή τον πήρε και τον βύθισε.

Ποτέ μη μακαρίζεις τους ανθρώπους,
πριν αντικρύσεις τη στερνή τους μέρα
και πριν το τέραμα της ζωής περάσουν,
χωρίς να τους παιδέψουν βάσανα και πίκρες».

Μετάφραση: Κ.Χ. Μύρης

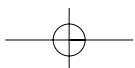

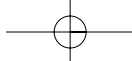

Η ΝΟΥΒΕΛΑ ΤΟΥ ΑΔΡΑΣΤΟΥ (I 34-45)

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ - ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

- Η νουβέλα δόθηκε στο βιβλίο του μαθητή ως ανάγνωσμα, επειδή ο διδακτικός χρόνος δεν επαρκεί για την επεξεργασία όλων των επιλεγμένων κειμένων στην τάξη, ενώ το κείμενο συγκαταλέγεται στα ωραιότερα του Ηροδότου.
- Μετά την παρουσίαση- ανάγνωση του κειμένου από τον διδάσκοντα μπορούν να συζητηθούν οι απορίες των μαθητών και όποια ζητήματα θέσουν και να επισημανθούν ορισμένα στοιχεία που θα κρίνεται αναγκαία ο διδάσκων. Το κείμενο δεν προσφέρεται μόνο για αισθητική απόλαυση, αλλά και για να συζητηθούν πολλές από τις αντιλήψεις που διατυπώνονται στο ηροδότειο έργο. Βέβαια, δεν αποκλείεται άλλη διδακτική αξιοποίηση του κειμένου· τον τελευταίο λόγο τον έχει πάντοτε ο διδάσκων.
- Οι μαθητές μπορούν να επισημάνουν τις αντιλήψεις για το ρόλο του θείου και της μοίρας στη ζωή των ανθρώπων, όχι πια σε μια συζήτηση, όπως στο διάλογο Κροΐσου - Σόλωνα, αλλά σε ένα επεισόδιο της ζωής. Δεν έχει σημασία, αν το γεγονός είναι πραγματικό ή όχι, γιατί με τον Ηρόδοτο βρισκόμαστε στο χώρο της λογοτεχνίας, όχι μόνο της ιστορίας. Υπάρχει πιθανόν ιστορικός πυρήνας – πέρα από τα ιστορικά πρόσωπα (Κροΐσος) και το χώρο – που μπορεί να είναι ο πρόωρος θάνατος ενός γιου του Κροΐσου.
- Οι μαθητές θα γνωρίσουν επίσης μια άλλη πλευρά της προσωπικότητας του Κροΐσου και θα σχηματίσουν έτσι πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τον Λυδό βασιλιά.
- Κυρίως όμως θα εκτιμήσουν τη λογοτεχνική ικανότητα του Ηροδότου στην αφήγηση μιας δραματικής ιστορίας, όπου η πραγματικότητα και το παραμύθι διαπλέκονται με θαυμαστό τρόπο.
- Οι μαθητές δεν γνωρίζουν βέβαια την τραγωδία ως λογοτεχνικό είδος, ώστε να αντιληφθούν τη συγγένεια με τη νουβέλα, μπορεί όμως ο διδάσκων να επισημάνει φράσεις που αποκαλύπτουν την τραγικότητα της κατάστασης, (να σε κλέβω απ' τα χέρια του θανάτου 38), εντείνουν τη δραματικότητα της σκηνής (όπως η αντίθεση: φρουρός- θανάσιμος εχθρός), προοικονομούν το μέγεθος της συμφοράς (ο χαμός «μονάκριβου» γιου: γιατί τον άλλο, σακάτης, καθώς είναι, λέω πως δεν τον έχω 38), προεξαγγέλλουν το κακό, αποτελούν τραγική ειρωνεία –αφού εξηγηθεί με απλά λόγια ο όρος– (για το καλό που σου έκανα... 41, βασίσου στον φρουρό του... 42), υπογραμμίζουν το αναπόφευκτο της μοίρας (επανάληψη του ονόματος του ήρωα: να αυτός ... Άδραστος 43). Ο διδάσκων θα βοηθήσει τους μαθητές να αντιληφθούν τη δομή του έργου και ιδίως τον επίλογο με την **εικόνα της σιγαλιάς του τάφου**, όταν όλα έχουν τελειώσει, και της **πράξης του αυτόχειρα** που δίνει την **κάθαρση** των παθημάτων και επισφραγίζει τη συγγένεια με την **τραγωδία**.
- Μπορεί να επισημανθεί η **σχέση** της νουβέλας του Αδράστου με το διάλογο Σόλωνα- Κροΐσου και το δαχτυλίδι του Πολυκράτη: επαληθεύει τραγικά τα λόγια του Σόλωνα για το «φθονερό θείο» και την αστάθεια της ανθρώπινης ζωής και τύχης. Το «φθονερό θείο» και τον «προειδοποιητή» συναντάμε και στο «δαχτυλίδι του Πολυκράτη» (ο Σόλων και το όνειρο για τον Κροΐσο, ο Άμασις για τον Πολυκράτη). Κανείς δεν αντιλαμβάνεται έγκαιρα και σωστά τις προειδοποιήσεις. Για την ύβρη του Κροΐσου όμως πληρώνει ο γιος του με τη ζωή του, ενώ ο Πολυκράτης πληρώνει (στη συνέχεια της ιστορίας) ο ίδιος. Στη νουβέλα του Αδράστου υπάρχει και δεύτερος πρωταγωνιστής, ο Άδραστος που γίνεται το εκτελεστικό όργανο της μοίρας και το πληρώνει με τη ζωή του, χωρίς να έχει φταίξει ο ίδιος.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ – ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

νέμεση (34): η νέμεση εδώ συνώνυμη της τίσης στο σχήμα: *κόρος, ἄτη, ὕβρις, νέμεσις / τίσις. εγώ εικάζω (34):* δήλωση προσωπικής άποψης για ένα γεγονός που δεν μπορεί να εξηγηθεί λογικά. Ο ιστορικός δίνει εξήγηση που εντάσσεται στα πολιτιστικά στοιχεία της εποχής του.

όνειρο (34): όνειρα, χρησμοί, οιωνοί είναι στον Ηρόδοτο τα μέσα με τα οποία ο θεός φανερώνει στους ανθρώπους τη θέλησή του. Στα προφητικά - προειδοποιητικά όνειρα που γνωρίζουν οι μαθητές περιλαμβάνονται το όνειρο της Ναυσικάς στην *Οδύσσεια* ίσως και του Ιακώβ στην *Παλαιά Διαθήκη*: κάποιοι μαθητές μπορεί να γνωρίζουν το όνειρο της Ιφιγένειας στην *Ίφιγένεια ἐν Ταύροις* του Αγαμέμνονα στην *Ιλιάδα* κ.α. Το μαντικό όνειρο του Κροίσου είναι αμφίσημο (όπως πολύ συχνά και οι χρησμοί). Με το όνειρο προοικονομείται η εξέλιξη και αυξάνεται η ένταση, ενώ η παρερμηνεία του ονείρου προωθεί την εξέλιξη.

Άτης (πρωτότυπο ἄτυς) (34): το όνομα και η ιστορία του θυμίζουν τη φρυγική και λυδική θεότητα του Άτιος ή Άτη, αγαπημένου της Ρέας ή της Κυβέλης, που χάθηκε πρόωρα (πρβλ. Άδωνις - Αφροδίτη) και συμβόλιζε τη νεότητα και την αναγέννηση της φύσης την άνοιξη²⁴.

να παντρέψει ... όπλα (34): τα προληπτικά μέτρα του πατέρα για την αποτροπή του κακού - οι (μάταιες) προσπάθειες θυμίζουν τον Οιδίποδα²⁵.

εξαγνισμός (35): ο φονιάς δεν επιτρεπόταν να πλησιάσει σε ιερό χώρο ή σε δημόσιο χώρο, γιατί ήταν «μολυσμένος»: υποχρεωνόταν να «καθαριστεί», καταφεύγοντας συνήθως ως ικέτης σε κάποιον βασιλιά μακριά από την πατρίδα του, (π.χ. τον Ορέστη εξαγνίζει στην Αθήνα ο Θησέας). Σύμφωνα με τον Απολλώνιο τον Ρόδιο, ο φονιάς καθόταν αμίλητος στο βωμό, έμπηγε το σπαθί του στο έδαφος και σκέπαζε το πρόσωπό του με τα χέρια του. Αυτός που έκανε τον εξαγνισμό πλησίαζε, άκουγε ποιο ήταν το έγκλημα, θυσίαζε ένα γουρουνόπουλο και με το αίμα του έπλενε τα χέρια του φονιά, επικαλούμενος τον καθάρσιο Δία. Ακολουθούσαν και άλλες προσφορές στις Ερινύες, στον νεκρό και τον *μειλίχιο* Δία. Έπειτα μπορούσε να ζητήσει να μάθει το όνομα του φονιά. Είναι γνωστός και ο εξαγνισμός πόλεων π.χ. το «Κυλώνειον άγος» στην Αθήνα και ο εξαγνισμός από τον Επιμενίδη τον Κρήτα.

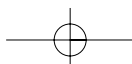
ποιος είσαι (35): ο Ηρόδοτος μεταφέρει ελληνικές αντιλήψεις στο βασίλειο του Κροίσου όχι μόνο για τον εξαγνισμό αλλά επίσης για τα έθιμα της φιλοξενίας (που γνωρίζουν οι μαθητές από την *Οδύσσεια*) και για τη σημασία της κοινής γνώμης: μεταφέρει θεσμούς (*αγορά*) και θρησκευτικές αντιλήψεις (*επικαλούνταν τον Δία* ως θεό του εξαγνισμού, της φιλίας και της εστίας). Ακόμα και ο Άτης έχει το ήθος Έλληνα ήρωα.

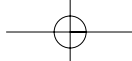
Άδραστος (35): η ετυμολογία του ονοματός του (< ἄσπερητικό + διδράσκω: αυτός που δεν μπορεί να ξεφύγει) αποκαλύπτει τη μοίρα του, που τον θέλει και όργανο της μοίρας ενός άλλου. Στη Φρυγία λατρευόταν θεότητα (ίσως Ρέα ή Κυβέλη) που συνδεόταν με τον Άδραστο: οι γιορτές προς τιμήν της ονομάζονταν Άδράστεια.

κάπρος (36): ο κάπρος (σταλμένος συνήθως από κάποιο θεό) ήταν συχνό θέμα στη αρχαία ελληνική μυθολογία και συνδεόταν με κατορθώματα ηρώων (Ερμάνθιος κάπρος-Ηρακλής, Καλυδώνιος κάπρος-Μελέαγρος κτλ.). **Η εικόνα της σ. 23 (β.τ.μ.)** αποτελεί λεπτομέρεια από το γνωστό «αγγείο του Φρανσουά» του αγγειογράφου Κλιτία. Διακρίνεται το όνομα του Μελεάγρου. Οι μαθητές θα κατανοήσουν καλύτερα τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των λαών και τη μεταφορά αντιλήψεων, εθίμων, ιδεών που κάνει ο Ηρόδοτος (βλ. σχόλιο «ποιος είσαι»).

24. Βλ. How & Wells, τ. I, σ. 70.

25. Βλ. How & Wells, τ. I, σ. 71.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

1. Η πρόταξη του «λυδικού λόγου» στο έργο του Ηροδότου

Την πρόταξη αυτή ο ιστορικός τη δικαιολογεί: υπάρχουν, λέει, πολλοί μύθοι και παραδόσεις που εξηγούν την αρχή της σύγκρουσης Ευρώπης και Ασίας, η οποία κορυφώθηκε με τους περσικούς πολέμους· ο ίδιος όμως πιστεύει ότι η ιστορική αφορμή αυτής της σύρραξης οφείλεται στην επεκτατική πολιτική του Κροΐσου, που, πρώτος αυτός και συστηματικά, υπέταξε τις ιωνικές πόλεις της Μικρασίας και τις έκανε φόρου υποτελείς. Με επώνυμο λοιπόν κέντρο τον Κροΐσο (την άνοδό του, την ακμή του και την πτώση του) οργανώνεται η ύλη, η οποία και αφορά στην ιστορία των Λυδών.

Δ.Ν. Μαρωνίτης, 2001, σ. 207

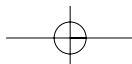
2. Το φθονερό θεϊόν – ο σοφός σύμβουλος

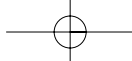
Το θεϊόν μέσα στο έργο του Ηροδότου παρουσιάζεται φθονερό· προκαλείται και ερεθίζεται μπροστά σε κάθε υπέρμετρη ανθρώπινη ευτυχία και δύναμη. Έγκαιρα και αμείλικτα τη συντρίβει, υπερασπίζοντας τον ζωτικό του χώρο. Ο χαρακτηρισμός αυτός του θεϊού ακούγεται τρεις φορές και σε καίρια σημεία του ηροδοτείου έργου, από το στόμα ενός Έλληνα, ενός Αιγύπτιου και ενός Πέρση: ο Σόλων (1, 32) προλογίζει τη θεωρία του για την ανθρώπινη μοίρα με την πρόταση «*ᾧ Κροΐσε, ἐπιστάμενόν με τὸ θεῖον πᾶν ἐὼν φθονερόν τε καὶ ταραχῶδες ἐπειρωτᾶς ἀνθρωπῶν προημάτων πέρι*»· ο Άμασις (3, 40) γράφει γράμμα στον φίλο του Πολυκράτη, ανήσυχος για την υπερβολική ευτυχία του σαμίου τυράννου, και σημειώνει «*ἔμοι δὲ αἰ σοὶ μεγάλα εὐτυχία οὐκ ἀρέσκουσι, τὸ θεῖον ἐπισταμένῳ ὡς ἔστι φθονερόν*»· ο Αρτάβανος (7, 46) συνομιλώντας στην Άβυδο με τον Ξέρξη κλείνει την απαισιόδοξη του βιοθεωρία με τη φράση «*ὁ δὲ θεὸς γλυκὴν γεύσας τὸν αἰῶνα φθονερός ἐν αὐτῷ εὐρίσκειται ἔων*». Δεν είναι λοιπόν ασεβείς και υβριστές οι τρεις άνδρες που σκιαγραφούν έτσι σκοτεινό το πρόσωπο του Θεού· ίσα ίσα ανήκουν και οι τρεις τους στην ομάδα των σοφών και μετρημένων συμβούλων. Η νοηματική και εκφραστική σύμπτωση της ελληνικής, αιγυπτιακής και περσικής γνώμης πείθει πως εδώ έχουμε να κάνουμε με βαθιά πίστη του ίδιου του Ηροδότου.

Δ. Ν. Μαρωνίτης, 1964, σσ. 105- 106

3. Άδραστος και Άτης

Ας προχωρήσουμε στην ανάλυση της τραγικής αυτής ιστορίας αρχίζοντας από το όνομα του φονιά. Δεν είναι τυχαίο ότι ο άμοιρος αυτός λέγεται Άδραστος· η λέξη σχηματίζεται από το στερητικό *ἀ* και το ρήμα *διδράσκω* (= το βάζω στα πόδια, φεύγω), Άδραστος λοιπόν είναι αυτός που δεν μπορεί να ξεφύγει από το ριζικό του· χωρίς να το θέλει, σκοτώνει τον αδερφό του και αργότερα το γιο του ευεργέτη του, την ώρα ακριβώς που το είχε πάρει πάνω του να τον προστατέψει από τους άλλους. Στην αρχαία επική ποίηση έχουμε άλλους δύο Αδράστους, που δεν μπόρεσαν και αυτοί να γλιτώσουν από το γραφό της Μοίρας. [...] Η ιστορία του Άτη θυμίζει έναν πολύ γνωστό τύπο παραμυθιών: Μια δυσοίωνα προφητεία, που δίνεται είτε από τις Μοίρες είτε από μαντείο είτε με όνειρο είτε όπως αλλιώς, ο άνθρωπος αγωνίζεται με κάθε τρόπο να τη ματαιώσει· και την ώρα που νομίζει πως το πέτυχε, το ριζικό παραφυλάει και του δίνει το χτύπημα από εκεί που δεν το περίμενε. Άδικα ο βασιλιάς του παραμυθιού καίει όλα τ' αδράχτια του βασιλείου του, όταν οι Μοίρες του προλέγουν πως ένα αδράχτι θα χτυπήσει το κεφάλι της κόρης του και θα την κοιμίσει για εκατό χρό-

νια. Άδικα ο Οιδίποδας παλεύει να βγάλει ψεύτη το χρησμό που τον βεβαίωσε πως θα σκότωνε τον πατέρα του και θα παντρευόταν τη μητέρα του [...] Το ίδιο και στην ιστορία μας: Η Μοίρα χτυπάει τον Άτη με το χέρι του ανθρώπου που είχε την πιο μικρή πιθανότητα να διαπράξει το φόνο. [...]

Η ιστορία λοιπόν του Άτη είναι γεμάτη από λαϊκά θέματα. Όποιος όμως σωστά τόνιστηκε, δεν πρέπει να την πούμε παραμύθι, μέσα σε άλλα και γιατί το τραγικό τέλος της αντιβαίνει στη συνηθισμένη κατακλείδα του παραμυθιού: και έζησαν κι αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα! Ποιός της έδωσε για πρώτη φορά τη μορφή αυτή, ο Ηρόδοτος ή η πηγή του, δυσκολευόμαστε να κρίνουμε. Οπωσδήποτε, είναι φανερό με πόση επιμέλεια η διήγηση τείνει από την αρχή προς το θλιβερό τέλος.

Ι.Θ. Κακριδής, 1981, σσ. 72- 75

ΕΝΟΤΗΤΑ 3η

ΚΡΟΙΣΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΟΣ Ι 86-91

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- Να κατανοήσουν οι μαθητές πληρέστερα την αντίληψη του Ηροδότου για την κυκλική πορεία της ανθρώπινης ζωής, για τη μοίρα και την ευθύνη του ανθρώπου.
- Να κατανοήσουν τη μεταστροφή του Κροίσου, να συμπληρώσουν την εικόνα του Λυδού βασιλιά που είχαν σχηματίσει στην προηγούμενη ενότητα και να αντιληφθούν τη θέση που έχει η ιστορία του στο έργο του Ηροδότου.
- Να γνωρίσουν την προσωπικότητα του Κύρου.
- Να κατανοήσουν τη σημασία των χρησμών, εντάσσοντας τις σχετικές αντιλήψεις στη σχέση θείου και ανθρώπων της αρχαιότητας και εντοπίζοντας τα διαχρονικά στοιχεία των σχέσεων και των αντιλήψεων αυτών.
- Να εκτιμήσουν το αντιπολεμικό - φιλειρηνικό μήνυμα που στέλνει μέσω του Κροίσου ο Ηρόδοτος.
- Να γνωρίσουν την προσωποκεντρική οργάνωση του ιστορικού υλικού και το ρόλο των «σοφών συμβούλων» στην ιστορική αφήγηση.

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΠΥΡΗΝΕΣ

Η μοίρα, οι θεοί και η ηθική –ύβρις – τίσις.

Η κυκλική πορεία της ανθρώπινης μοίρας και της ιστορίας.

Μαντεία - χρησμοί και ευθύνη του ανθρώπου.

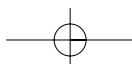
Πόλεμος - ειρήνη.

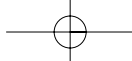
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ που μπορούν να συζητηθούν με αφορμή τα κείμενα και τη σημασία που έχουν στα διάφορα μαθήματα, π.χ. Ιστορία, Γεωγραφία, Θρησκευτικά, Φυσική.

Πολιτισμός (μαντεία, θρησκεία, «πλούτος», στρατός κ.λπ.).

Ομοιότητα – διαφορά (αντιλήψεων, εθίμων, ανθρώπινης μοίρας κ.λπ.).

Επιστήμη (προσωποκεντρική οργάνωση ιστορίας).

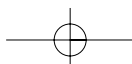
ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ – ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

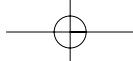
- Οι χρησιμοί, η παρερμηνεία τους και οι συνέπειες που έχει η παρερμηνεία για τον ίδιο τον Κροίσο είναι ένα από τα θέματα που μπορούν να συζητηθούν στην ενότητα. Η απάντηση του μαντείου υποδεικνύει τον υπαίτιο της παρερμηνείας και θέτει το θέμα της ευθύνης του ανθρώπου.
- Με την παρερμηνεία του χρησιμού σπλίζει ο Κροίσος το χέρι της μοίρας για τη δεύτερη φάση της *τίσεως*: είχε τιμωρηθεί για την ύβρη του με το θάνατο του γιού του, αλλά το «φθονερόν θείων» του επιφυλάσσει εξίσου οδυνηρή συνέχεια.
- Κεντρικό πρόσωπο της ενότητας είναι ο Κροίσος. Η σύγκρουση Κροίσου- Κύρου και η πτώση του πρώτου, που επαληθεύει το αποδιδόμενο στον Σόλωνα «μηδένα πρό τοῦ τέλους μακάριζε», φέρνει στη σκηνή το δεύτερο μεγάλο πρωταγωνιστή της σύγκρουσης των δύο κόσμων, τον Κύρο.
- Καθώς στην ενότητα συνυπάρχουν ο Λυδός βασιλιάς – η ιστορία του οποίου λειτουργεί παραδειγματικά για την ιστορία των Περσών βασιλείων – και ο πρώτος από τους Πέρσες βασιλείς, η βασιλεία των οποίων αποτελεί τον κορμό του ηροδότειου έργου, μπορούμε να αναφερθούμε στην *προσωποκεντρική* οργάνωση της *Ιστορίας*, που παραπέμπει σε ανάλογη αντίληψη για το ιστορικό γίνεσθαι, για το ρόλο των προσώπων (μεγάλων ανδρών) στην ιστορική εξέλιξη.
- Η *κυκλική πορεία* της ανθρώπινης μοίρας – και έμμεσα της ιστορίας– αποδίδεται παραστατικά μέσα από τα λόγια του Κροίσου προς τον Κύρο, στο τέλος της ενότητας. Μέσα από τα «παθήματα» (που γίνονται «μαθήματα» στον Κροίσο) αναπτύσσεται η ιστορική συνείδηση²⁶. Η μεταστροφή του Κροίσου, που αρχίζει από τη στιγμή που βρίσκεται στην πυρά, ολοκληρώνεται ως το τέλος της ενότητας. Κατανοεί την αστάθεια της ανθρώπινης ευδαιμονίας, απογυμνώνεται από ό,τι θεωρούσε σημαντικό (τον πλούτο του), ενστερνίζεται ελληνικές αξίες και αναλαμβάνει ρόλο «σοφού συμβούλου». Μόνο που η τελευταία συμβουλή του αποδεικνύεται μοιραία για τον Πέρση βασιλιά. Η διάβαση ενός άλλου ποταμού θα φέρει και τη δική του καταστροφή.
- Στο επίπεδο των ιδεών, μπορούμε να εντοπίσουμε τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του Ηροδότου, το ρόλο των μαντείων και των χρησμών, τη σχέση θείου και ανθρώπων. Οι θεοί κάνουν αισθητή την παρουσία τους έμμεσα με τους χρησμούς και άμεσα, με τη δραστική παρέμβασή τους, όπως ο Απόλλων για τον Κροίσο, τον ευνοούμενό του που κινδυνεύει.
- Αναδεικνύεται το *αντιπολεμικό και φιλειρηνικό πνεύμα* του ιστορικού, με το στόμα αυτού που υπήρξε ο πρωταίτιος της ελληνοβαρβαρικής σύγκρουσης, του Κροίσου.
- Στο επεισόδιο του Κροίσου στην πυρά, παρακολουθούμε τη δύναμη της αφήγησης και της περιγραφής, τη δραματικότητα και την ένταση. Ο Κροίσος που μέσα στην ησυχία φωνάζει τρεις φορές (παραμυθικό μοτίβο) το όνομα του Σόλωνα, οι αλληπάλληλες ερωτήσεις που του υποβάλλουν, για να αποκαλύψει το νόημα της επίκλησης, η προσευχή στο θεό με τα τυπικά μοτίβα της (υπενθύμιση προσφορών), η δραστική παρέμβαση του θείου με την ξαφνική βροχή (παραμυθικό στοιχείο), ο διάλογος με τον Κύρο που δραματοποιεί τη σκηνή, δημιουργούν ένα κείμενο μεγάλης λογοτεχνικής αξίας. Στα παραμυθικά στοιχεία ανήκει επίσης ο θάνατος στην πυρά.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Κροίσος και μαντεία (47-48): τα κεφάλαια για τα μαντεία και τη σχέση με τον Κροίσο δεν περιλαμβάνονται στο σχολικό βιβλίο, αλλά είναι χρήσιμο να έχουμε υπόψη μας τουλάχιστον το θέμα

26. Βλ. Β. Κύρκος, σ. 28.

της δοκιμασίας. Ο Κροΐσος, πριν να ζητήσει χρησμό για να αντιμετωπίσει τον περσικό κίνδυνο, θέλησε να δοκιμάσει τα μαντεία μέσω των απεσταλμένων του. Η *δοκιμασία των μαντείων*, όπως περιγράφεται στα κεφάλαια I 47-48, ήταν η εξής: Οι απεσταλμένοι είχαν εντολή από τον Κροΐσο, αφού υπολογίσουν την εκατοστή ημέρα από την αναχώρησή τους από τις Σάρδεις, να ρωτήσουν τι έκανε ακριβώς εκείνη την ημέρα ο Κροΐσος. Μόνο το μαντείο των Δελφών και το μαντείο του Αμφιάραου βρήκαν με το χρησμό τους ότι ο Κροΐσος, την ώρα εκείνη που ρωτούσαν, είχε κομματιάσει μια χελώνα κι ένα αρνί και τα είχε βάλει να τα βράσει σε χάλκινο καζάνι σκεπασμένα με χάλκινο καπάκι. Η δοκιμασία αυτή στην οποία υπέβαλε ο Κροΐσος τα μαντεία αποτελούσε ύβρη, αφού οι χρησμοί δίνονταν από το θεό. Ο χρησμός που πήρε διασώζεται και από τον Αριστοτέλη (*Ρητορική*, 1407a39) σε έμμετρη μορφή: «Κροΐσος ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει».

Ο δεύτερος χρησμός, που απαντούσε στο ερώτημα αν πρέπει ο Κροΐσος να αναζητήσει συμμάχους, τον οδηγεί να ερευνήσει ποια ελληνική πόλη είναι ισχυρότερη. Ο Ηρόδοτος βρίσκει την ευκαιρία να εκθέσει σε μία μεγάλη παρέμβαση (I 56- 68, 92) την ιστορία των ελληνικών πόλεων Αθήνας - Σπάρτης (αναδρομική αφήγηση). Η παρέμβαση προοικονομεί τον άθλο που θα αναλάβουν οι Έλληνες να αντιμετωπίσουν την αχανή περσική αυτοκρατορία και αναδεικνύει τη σημασία της ελληνικής νίκης. **δυο εφτάδες παλικάρια (86)**: το επτά και δις επτά ήταν μαγικός αριθμός και για τους Πυθαγορείους (βλ. Αριστοτέλης, *Μετά τα Φυσικά*, 13, 6, 5).

ραγδαιότατη βροχή (87): λειτουργεί όπως ο «από μηχανής θεός» στην αρχαία τραγωδία, όπου η εμφάνιση ενός θεού σώζει τον ήρωα από μία δύσκολη στιγμή και οδηγεί σε αίσιο τέλος. Ο θεός παρουσιαζόταν πάνω σε ένα είδος γερανού, που ονομαζόταν «μηχανή» ή «αιώρα» (το χρησιμοποίησε ιδιαίτερα ο Ευριπίδης).

μουλάρι (91): η ιστορία της καταγωγής του Κύρου (όπως την αφηγείται ο Ηρόδοτος, I 95-130) μοιάζει με την ιστορία του Οιδίποδα: ο παππούς του Κύρου Αστυάγης θέλησε να τον δολοφονήσει μόλις γεννήθηκε, γιατί φοβόταν ένα χρησμό· παρόμοιο χρησμό για τον Οιδίποδα είχε πάρει ο πατέρας του.

το πεπρωμένο είναι αδύνατο να το αποφύγει και θεός (91): πρόκειται για παλαιότερη αντίληψη. Στην *Ιλιάδα* ο Δίας πονάει για το θάνατο του γιου του Σαρπηδόνα, αλλά δεν τον αποτρέπει παρόμοια στη σκηνή της «ψυχοστασίας», όπου η μοίρα αποφασίζει, αλλά ο Δίας κρατάει τη ζυγαριά. Το πεπρωμένο εκπροσωπεί τη φυσική αναγκαιότητα και νομοτέλεια αφενός, την τύχη και το απροσδόκητο αφετέρου (στο ανθρώπινο επίπεδο πάντοτε).

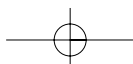
το σφάλμα ήταν δικό του (91): πρβλ. το μύθο του Ηρός στην πλατωνική *Πολιτεία* (617e): οὐχ ἡμᾶς δαίμων λήξεται, ἀλλ' ἡμεῖς δαίμονα αἰρήσεσθε [...] αἰτία ἐλομένου θεός ἀναίτιος.

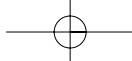
το τέλος του Κροΐσου (204-205): ο Ηρόδοτος τον αφήνει να χαθεί στην ιστορία (ή τον ξεχνάει), αφού συνόδευσε τον Καμβύση (γιο και διάδοχο του Κύρου) στην εκστρατεία του κατά της Αιγύπτου (τον συναντάμε στο III 14, 34, 36): το τέλος του δεν το γνωρίζουμε, ίσως να μην έχει σημασία, αφού είχε πληρώσει για την ύβρη του.

ΑΞΟΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ για τις ερωτήσεις του β.τ.Μ.

Για την επεξεργασία των ερωτήσεων – θεμάτων συζήτησης έχουν δοθεί αρκετά στοιχεία.

Για το **τρίτο** από τα θέματα συζήτησης (προσωποκεντρική οργάνωση ιστορικού υλικού) βλ. «Επισημάνσεις». Όσον αφορά το βιβλίο *Ιστορίας της Α' Γυμνασίου* – και γενικά τα σύγχρονα διδακτικά βιβλία της ιστορίας – μπορούν οι μαθητές προσέχοντας π.χ. τα περιεχόμενα, να δουν ότι

οργανώνεται κατά περιόδους. Παλαιότερα το βιβλίο της βυζαντινής ιστορίας π.χ. οργανωνόταν κατά δυναστείες και βασιλείς. Ως εδώ μπορούν να κατανοήσουν οι μαθητές. Ως προς το (γ) οι μαθητές μπορούν με τη βοήθεια του διδάσκοντος να κατανοήσουν ότι η οργάνωση του υλικού αποκαλύπτει πώς βλέπει ο ιστορικός την ιστορία, ποιου έργου τη θεωρεί, ποιοι παράγοντες πιστεύει ότι επηρεάζουν ή καθορίζουν την πορεία της. Δεν χρειάζεται όμως να προχωρήσουμε περισσότερο.

Τα **θέματα 4 και 5** μπορεί μεν να επιλεγούν ως διαθεματικές εργασίες ή και να συζητηθούν απλώς με τις γνώσεις που έχουν οι μαθητές από άλλα μαθήματα.

Για την εικόνα: ο Κροίσος στην πυρά (απτικός ερυθρόμορφος αμφορέας 500-495 π.Χ.): Η πυρά αποτελείται από πολλές στρώσεις κορμών, ο θρόνος είναι στρωμένος με δέρμα αιλουροειδούς. Ο Κροίσος, στεφανωμένος με δάφνινο στεφάνι, κρατάει στο αριστερό χέρι σκήπτρο και με το δεξί κάνει σπονδή με μία φιάλη. Μπροστά ο υπηρέτης Εύθυμος ετοιμάζεται να ανάψει την πυρά με δύο δαυλούς. Ο αγγειογράφος Μύσων (τα έργα του χρονολογούνται από το 505 ως το 480 π.Χ.) ήταν μαθητής του Φιντία. Ακολουθεί στην αναπαράσταση την εκδοχή του Βακχυλίδη, σύμφωνα με την οποία ο Κροίσος αυτοπυρπολείται μετά την ήττα του, γι' αυτό ο Λυδός βασιλιάς κάθεται σε θρόνο, δεν έχει δεσμά, δεν είναι γύρω του Πέρσες κτλ.

Για την εικόνα: πέτρινο ανάγλυφο από τις Πασαργάδες – Περσέπολη (αντίγραφο): Τέσσερα φτερά στεφανώνουν τη μορφή που θεωρείται ότι παριστάνει τον Κύρο τον Μεγάλο. Τα δύο κέρατα του στέμματος αναφέρονται στη Βίβλο στο όραμα του Δανιήλ. Το σχέδιο του στέμματος έχει αιγυπτιακά στοιχεία, η ενδυμασία βαβυλωνιακά, τα φτερά είναι περσικά. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί σχετικά (I 135): «Κι αν υπάρχει ένα έθνος στον κόσμο που περισσότερο απ' όλα υιοθετεί ξένες συνήθειες, αυτό είναι οι Πέρσες. Για παράδειγμα, επειδή θεώρησαν ότι η μηδική ενδυμασία είναι ωραιότερη απ' τη δική τους, τη φορούν, και, στον πόλεμο, τους θώρακες των Αιγυπτίων».

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ-ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σοφοκλής, *Αίας*, στ. 143- 150

(Οδυσσέας)

Κανένα εγώ δεν ξέρω· όμως με πιάνει
θλίψη γι αυτόν τον έρμο, ας είναι εχθρός μου,
που συμφορά φριχτή τον έχει ζώσει.

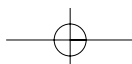
Γιατί δεν συλλογιέμαι τη δική του
μόνο την τύχη, μα και τη δικιά μου,
μα και το βλέπω ξάστερα πως άλλο
τίποτα οι ζωντανοί δεν είμαστε, μονάχα
κούφιας σκιές, φαντάσματα κι αγέρας.

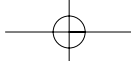
Μετάφραση: Τάσος Ρούσσο

2. Σοφοκλής, *Τραχίνιες*, στ. 132- 136

(χορός)

πάντα η αστροπλούμιστη νύχτα δε μένει,
ούτε κι οι αντίμαχες μοίρες του ανθρώπου,
ούτε τα πλούτη, μα πέταξαν
με μιας και πάνε,

και πίσω τόνα ἔπο τ' ἄλλο αἰλουθούν
τα χαροκόπια κι οι στέρησες.

Μετάφραση: Ι. Γρυπάρης

ΕΡΩΤΗΣΗ: Με ποια βασική ιδέα της ενότητας του Ηροδότου που μελετήσατε συμπίπτουν οι απόψεις που εκφράζονται από τον Οδυσσέα και από το χορό; (Κείμενο 1 και 2 αντίστοιχα).

3. Ευριπίδης, *Εκάβη*, στ. 615-647

(Εκάβη)

Ω! σπίτια και παλάτια ευτυχισμένα
κάποιον καιρό, κι ω! Πριάμε, πατέρα
τόσων λαμπρών παιδιών, με τόσα πλούτη
κι εγώ η γριά μητέρα τους, στ' αλήθεια
πώς φτάσαμε στο τίποτα, την πρώτη
χάνοντας αρχοντιά μας. Με περφάνια
φουσκώνουμε όλοι, μόλις μας φωνάζουν
«αφέντη» μες στα πλούσια σπιτικά μας
ή μες στους δρόμους οι πολίτες. Όμως
τίποτα δεν αξίζουν τούτα, μόνο
της γλώσσας καυχησιές είναι και κούφιε
φροντίδες του μυαλού. Να λογαριάζεις
ευτυχισμένο εκείνον που περνάει
με δίχως συμφορές την κάθε μέρα.

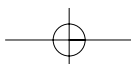
Μετάφραση: Τάσος Ρούσος

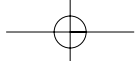
ΕΡΩΤΗΣΗ: Η Εκάβη στο θρήνο της κάνει κάποιες διαπιστώσεις για την ευτυχία. Να τις σημειώσετε και να βρείτε ποιες από αυτές θα ταίριαζαν και στην περίπτωση του Κροίσου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

1. Θρησκευτικές ιδέες - χρησμοί και μαντεία

Για έναν άνθρωπο της εποχής του Ηροδότου θα ήταν αδιανόητο να μένει αδιάφορος σε θέματα μεταφυσικής, να μη βλέπει παντού την παρουσία των θεών, να μην κάνει λόγο για το θείον. Έτσι ο Ηρόδοτος είναι οπωσδήποτε ευσεβής, αλλά αυτή η ευσεβεία του δε σημαίνει ότι ανήκει στους «τυπικά ρηδες» και τους απροβλημάτιστους πιστούς. Κι από την άλλη, η ορθολογική κριτική, που συνηθίζει να ασκεί σε άλλες περιπτώσεις, δεν τον οδηγεί στο ν' αμφιβάλλει για την ύπαρξη των θεών ή για την παρέμβασή τους στα ανθρώπινα ούτε τον οδηγεί στον αγνωστικισμό. Κατά τον Ed. Meyer είναι ο εμπειρισμός που κάνει τον Ηρόδοτο να πιστεύει στη δράση των θεών· η παρέμβαση του θείου στη ζωή των ανθρώπων και την πορεία της ιστορίας είναι ένα εμπειρικό γεγονός που διαπιστώνεται καθημερινά [...]. Στην *Ιστορία* του Ηροδότου οι θεοί δεν παρεμβαίνουν άμεσα στα ανθρώπινα, παρά μονάχα όταν απειλείται το «έχει» τους {έτσι ο Απόλλων θα αποκρούσει τους Πέρσες, για να περισώσει τους θησαυρούς του μαντείου του (VIII, 36-7)· ο Μαρωνίτης κάνει λόγο για υπεράσπιση του «ζωτικού χώρου» των θεών} ή όταν καλούνται να εξασφαλίσουν την ισορροπία που αυτοί θεσμοθέτησαν για τον ανθρώπινο κόσμο· μάλιστα, για την πραγματοποίηση αυτής της «θείας πρόνοιας», συνεργάζεται συχνά και ο άνθρωπος, χωρίς να το συνειδητοποιεί. {Κάτι που διαπιστώνεται στην περίπτωση όπου ο Κροίσος αναθέτει τη φρουρηση του Άτη στον Άδραστο (I 41)}. Και

υπάρχει η πρόνοια αυτή, επειδή η διατάραξη της ισορροπίας αυτής θα οδηγούσε σε ανάδειξη ανθρώπων που θα διεκδικούσαν θέση ισότιμη με τους θεούς. Αντίθετα η έμμεση παρέμβαση των θεών είναι συχνή· έτσι καθοδηγούν τους θεοσεβείς, ιδιαίτερα τους ανοιχτοχέρηδες δωρητές, με τα μαντεία, τους χρησμούς, τα «τέρεα». Αλλά και σ' αυτή την περίπτωση οι θεοί κρατούν στάση διακριτική, δε δίνουν συγκεκριμένες οδηγίες, αλλά απλώς κάνουν ένα νεύμα, *σημαίνουν*· κι αυτό φαίνεται από το ότι χρησμούς και *τέρεα* τα δίνουν σε γριφώδη, αινιγματική μορφή – δεν παίρνουν επάνω τους όλη την ευθύνη· με δική του ευθύνη ο άνθρωπος θα ερμηνεύσει (κι απ' αυτή την ερμηνεία θα εξαρτηθεί η ευτυχία ή η καταστροφή του) τον χρησμό, το *τέρας* ή το προφητικό όνειρο.

Ηλ. Σπυρόπουλος, τ. Α', σσ. 36-37

2. Ο νόμος της συγγραφής του Ηρόδοτου είναι η κοινότητα της ανθρώπινης μοίρας

Το κύριο θέμα του ηροδότειου έργου είναι οι ελληνοβαρβαρικοί πόλεμοι. Πόλεμος σημαίνει διαφορά, αντιδικία των ανθρώπων μεταξύ τους στην πιο δυναμική μορφή: αυτό είναι το πρώτο επίπεδο της ηροδότειας ιστορίας. Οι πολιτικές και οι πολεμικές αιτίες (που δεν τις αγνοεί ο Ηρόδοτος ούτε τις αποσιωπά) είναι αυτές ακριβώς που κρατούν μακριά τον Πέρση από τον Έλληνα. Όμως κάτω από τον διαφορετικό αριθμητή των δύο κλασμάτων ο Ηρόδοτος –ακολουθώντας και εδώ το παράδειγμα του Ομήρου– ανακαλύπτει ένα κοινό παρονομαστή, τον άνθρωπο δηλαδή και τη μοίρα του: αυτό είναι το δεύτερο επίπεδο της ιστορίας του, όπου όλοι οι άνθρωποι (Πέρσες, Έλληνες, Σκύθες, Αιγύπτιοι κτλ.) είναι δεμένοι στον ίδιο χορό, στον κύκλο των *άνθρωπων πηγμάτων*. Μέσα σ' αυτόν τον κύκλο μπορούν οι αντίπαλοι να συζητούν (ο Σόλων με τον Κροίσο, ο Ξέρξης με το Δημάρατο, ο ορχομένιος Θέρσανδρος με τον ομοτράπεζό του Πέρση)· εδώ ο Πολυκράτης, ο Περίανδρος, ο Κύρος, ο Ξέρξης, ο Απρίης, ο Άμασις μοιάζει να έχουν μεταξύ τους μια συγγένεια πιο βαθιά από την έχθρα που τους χωρίζει. Η θρησκευτική λοιπόν και ηθική υποδομή του ηροδότειου έργου συνενώνει τα αντίδικα στοιχεία της συγγραφής και δημιουργεί τις προϋποθέσεις εκείνες που καθιστούν δυνατή την αντικειμενική θεώρηση των γεγονότων –και είναι γνωστό πως το α και ω της ιστορίας είναι αυτή ακριβώς η ικανότητα του ιστορικού να βρίσκει ένα στέρεο και αντικειμενικό βάθρο, για να πατήσει πάνω του και να εποπτεύσει γύρω του. Ο Θουκυδίδης το βάθρο αυτό το βρήκε στον ορθό λόγο, ο Ηρόδοτος στην κοινή ανθρώπινη μοίρα. Χωρίς τη θρησκευτική και ηθική του πίστη το έργο του Ηροδότου θα διαλυόταν σε μεμονωμένα ιστορικά γεγονότα, σε γοητευτικές ίσως ιστορίες και σε εθνογραφικές διατριβές.

Στο έργο του Θουκυδίδη ο ελληνικός κόσμος είναι χωρισμένος σε δύο στρατόπεδα, το αθηναϊκό και το σπαρτιατικό, που αντιμάχονται το ένα το άλλο και στο χώρο της πολεμικής πράξης και στο χώρο της πολιτικής σκέψης και ζωής (ο επιτάφιος του Περικλή αποτελεί από την άποψη αυτή χαρακτηριστικό κείμενο)· η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους δύο κόσμους φτάνει ίσαμε κάτω ούτε τα Μηδικά δεν μπορούν να αποτελέσουν μια κοινή βάση για τους Έλληνες του πελοποννησιακού πολέμου: ο νόμος της συγγραφής του Θουκυδίδη είναι ο ανταγωνισμός. Στο έργο του Ηροδότου υπάρχει η διαχωριστική γραμμή όσο βρισκόμαστε στα πολεμικά γεγονότα· μόλις πλησιάσουμε στο χώρο της σκέψης, εκεί το χάσμα ανάμεσα στα δύο αντίπαλα στρατόπεδα αρχίζει να γεφυρώνεται (και μόνον ο διάλογος του Σόλωνα με τον Κροίσο ή του Ξέρξη με το Δημάρατο αποτελεί απόδειξη γι' αυτό που λέμε – τίποτα ανάλογο δεν έχουμε στο Θουκυδίδη). Όταν τέλος κατεβούμε στο υπέδαφος της ανθρώπινης μοίρας, εκεί πια δε χωρίζει τίποτε τους Έλληνες από τους βαρβάρους: ο νόμος της συγγραφής του Ηρόδοτου είναι η κοινότητα της ανθρώπινης μοίρας.

Δ.Ν. Μαρωνίτης, 1964, σσ. 114-115

